

SUUDİ ARABİSTAN'DA NELER OLUYOR?

PROF. DR. BURHANETTİN DURAN

SETA Genel Koordinatörü ve İbn Haldun Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi

Veliaht Selman, Suudi Arabistan'ı büyük bir dönüşüme taşıma iddiasında. İlimli İslam söylemi de bu dönüşüm isteğinin bir yansıması. Her şeyden önce, sadece petrol gelirleri ile Suud ekonomisinin çöküşüne gittiğinin farkında. 500 milyar dolarlık yatırım çekme hedefi ve 2030 vizyonu rantiyeye ekonomisi olmaktan çıkma çabası. Sert Vehhâbî anlayışı sebebiyle 11 Eylül 2001'den beri aşırıcılığı beslemekle suçlanan Suud, hem yatırımcı çekmek hem de kötü imajını düzeltmek arzusunda. Söylemin iç ihtiyaçlardan çok bölgesel karşılığı olduğu görüşümdedir. İlimli İslam söyleminin Suud-İran rekabetinde yeni bir ideolojik hazırlık olduğunu düşünüyorum. Bilindiği üzere, Suud-İran rekabeti Vehhâbîlik ve Şiîci ideoloji arasındaki kutuplaşmaya dayanıyor. Başkan Trump, Obama'dan farklı olarak aşırıcılığın hem Sünnî hem de Şiî versiyonlarını tehlikeli buluyor. Veliaht Selman, ülkesindeki aşırıcılığı 1979 İslam Devrimi'ne verilen tepkiye bağlayarak İran'ı "her türlü aşırıcılığın destekçisi" olarak konumlandırıyor. Rekabet, mezhepçi kutuplaşma düzleminde devam ederse Şiî dayanışması İran lehine öne çıkar ve "Arap kardeşliği" gölgede kalır. Bu nedenle Selman'ın, ABD desteğiyle "İlimli İslam" soslu yeni bir Arap milliyetçiliğine hazırlık yaptığı söylenebilir.

Öncelikle "İlimli İslam söylemi", Suud ölçeğinde sosyal alanda kısmî bir "liberalleşme" arayışı demek. Kadınlara araba sürebilme ve stadyumlara gidebilme serbestisi, ahlak zabitasının gevşetilen uygulamaları ve kadınlara örtü mecburiyetinin bazı şehirlerde uygulanmaması gibi. "Dünya ve Batı ile uyumlu bir İslam" anlayışına ulaşma arzusu, iktidar paylaşımı ya da demokratikleşme anlamına gelmiyor. Son tutuklamalarla iktidarını konsolide eden Veliaht Selman, eğitilmiş gençlerin ve kadınların desteğini alarak ülkesindeki muhafazakâr Vehhâbîliği sosyoekonomik bir dönüşüme uğratmak istiyor. Ancak bunu laiklik olarak görmek doğru olmaz. Daha ziyade, apolitik Selefiliği kullanarak yeni bir Arap milliyetçiliği yaratma çabası. Suud toplumdaki sosyal hayata dair dar kalıpları kırma çabasının laiklikle sonuçlanması mümkün görünmüyor. Hatta liberalleşmenin Selefî tepkiler üretmesi de beklenmeli. Bu yüzden Suudi Arabistan'ın Dubai ya da Katar ölçeğinde liberalleşeceğini sanmıyorum.

Trump yönetimi, yeni İran stratejisini "sınırlamak" olarak açıkladı. İran'ın nükleer anlaşmaya uyduğu ABD üniversiteleri tarafından deklere edildiği için Trump henüz anlaşmayı iptal edemiyor. Avrupa'nın böylesi bir iptal kararını desteklemeyeceği biliniyor. Devrim muhafızları ile ilgili yaptırımlar gündemde. Yemen'den Lübnan'a İran yayılmacılığının endişe duyanlar ortak bir cephe oluşturuyor. ABD-Mısır-İsrail-Suud-Körfez ekseninde İran'ı sınırlandırma projesi hayata geçiriliyor. Lübnan Başbakanı Hariri'nin İran ve Hizbullah'a işaret ederek istifa etmesi İran-Suud rekabetinin bölgeye yeni bir kaos dalgası getireceğinin de bir işareti mahiyetinde. Veliaht Selman'ın Suud Hanedanındaki rakiplerini tasfiye ederek gücünü konsolide etmesi bölgesel türbülansa bir hazırlık olarak da okunabilir.

Doğrusu, ne zaman "ilimli" İslam lafını duysak bir projenin "start" aldığını düşünürüz. Yeni proje, "Araplık" üzerinden Suud ve diğer Körfez ülkelerinin Irak ile yakınlaşmasını temin etmek. Hedef, Selefî ve Şiî ayrışmasını silikleştirmek; Arap ve Fars ayrımını canlandırmak. Böylece İran'ın, hem Irak'ta hem de diğer Arap halkları nezdinde sınırlandırılmasını sağlamak. Bu açılım söyleminin Suudi Arabistan'ın iç işleyişini açısından "demokratikleşme" anlamına gelmeyeceği açık. Zaten statükocu güçler olarak Körfez ülkelerinin herhangi bir "demokratikleşme" trendinden ne kadar rahatsız olduklarını Arap isyanları günlerinde görmüştük. Şimdi de Veliaht Selman yolsuzlukla mücadele adı altında iktidarı kendi elinde temerküz ediyor. Hanedanın farklı ailelerine bölünen güvenlik birimlerini tek elde, kendi kontrolünde topladı. Kral Abdullah'ın iki oğlunu da tutuklattı. Daha kral olmadan güvenlik birimlerini, medya ve ekonomiyi yönetir hâle geldi. Babasının vefatı ya da krallığı devretmesiyle belki de Suud tarihinin en güçlü kralı olacak. Ancak hanedan içindeki muhalefetin kolay bitmeyeceğini öngörmeliyiz. Yine ilimli İslam açılımının muhafazakâr ulema tarafından nasıl karşılanacağı henüz netleşmedi.

Prens ve bakanların gözetimine alınması yolsuzlukla mücadele ve reform gibi kavramlarla açıklansa da Veliaht Selman'ın

iktidarını konsolidasyon çabasıdır. Tump yönetimi ile iyi ilişkiler kuran, Yemen iç savaşına müdahale eden ve Katar krizinde rol alan Selman güçlü bir yönetim oluşturmadan Suudi Arabistan'ın ekonomik bir dönüşümden geçemeyeceğini ve iddialı bir dış politika yürütemeyeceğini düşünüyor. Bu itibarla, prenslerin mallarına el koyulması ve görevlerinden alınmaları Suud hanedanı içindeki taht kavgasını Selman ailesi lehine kalıcı bir şekilde çözme çabasıdır diyebilirim. Suud hanedanı içindeki geleneksel güç dağılımı böylece ortadan kaldırılıyor. Eğer Selman başarılı olabilirse Suudi Arabistan uzun bir süre tahta kimin geçeceği sorununu çözmüş olur. Ancak Selman'ın radikal siyasetinin tepkiler üretmemesi de mümkün değil.

Selman'ın iddialı dış politikasının Arap dünyasına liderlik etme emeli taşıdığı aşikâr. "İlimli İslam" söylemi de yeni bir Arap milliyetçiliğini formüle ederek bu liderlik iddiasına ideolojik hazırlık mahiyetinde. Bir yandan, Türkiye'nin Suud-İran rekabetinde taraf olmaması gerekiyor. Hatta Ankara, bu rekabetin getireceği bölgesel kaosa karşı bir istikrar adası durumunda. Yine bölgesel güçleri böylesi bir rekabetin önce vekiller sonra asıllar arasında sıcak çatışma getireceği hususunda uyarması yerinde olacaktır. Ve bu denklemde dengeleyici bir rol oynaması elzemdir. Diğer yandan ise, Suud ve Körfez'in birinci önceliğinin İran'ı sınırlandırmak olduğu biliniyor. Ancak Katar krizinde görüldüğü üzere kurdukları ittifak, diğer ülkelere karşı da pozisyon alabiliyor. Arap isyanları sırasında statükoyu korumak için Mısır'da Sisi darbesini destekleyen Körfez, Türkiye'yi de sınırlandırma niyeti taşıyor. PKK'dan FETÖ'ye Türkiye karşıtı oluşumların girişimlerinde BAE ve Körfez izlerini görmek meselenin sadece İran ile sınırlı olmadığını düşündürüyor. Körfez başkentlerinde AK Parti iktidarını Müslüman kardeşlerin destekçisi olarak gören ve Erdoğan'ın 2019 seçimlerinde devrilmesi için hazırlık yapan çevrelerin olduğu tahmin edilebilir. Bu sebeple Körfez'den esen ilimli İslam dalgası seçimler öncesi Türkiye muhalefetine de uğrarsa şaşırılmayacaktır. Erdoğan'ın radikal İslamcı olarak ilan edileceği, Batı ile uyumlu bir adayın köpürtüleceği propaganda sürecini bekleyebiliriz.

PROF. DR. MEHMET ALİ BÜYÜKKARA

İstanbul Şehir Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dekanı

Bu çıkışın birkaç sebebi var. Öncelikle Suudîler 11 Eylül'den sonra üzerlerinde olmuş olan ağır baskıyı hafifletmek istiyorlar. Bu süreçte küresel çapta terör üreten ideolojinin izinin, Suudî rejiminin bir çeşit resmî mezhebi olan Vehhâbîliğe uzanması, bu yüzden ağır suçlamalara maruz kalması ve maddî yaptırımlarla karşılaşma ihtimali epey bunaltıcıydı. Bin Selman'ın yakın bir zamanda Suud tahtına geçme hazırlığını ikinci bir faktör olarak değerlendirebiliriz. Özellikle Katar kriziyle birlikte yükselişe geçen ülke içi muhalefetin başını İslamcı çevrelerin çekmesi, iktidara giden yolda Bin Selman'a elbette bir tehdit oluşturuyor. İlimli İslam, bu bakımdan bu çevrelere verilmiş bir mesaj ve gözdağıdır. Aynı zamanda liberal muhalefeti kendi yanına çekme çabasıdır. Diğer bir faktörün de ekonomik içerikli olduğunu söyleyebiliriz. Başta Kızıldeniz'in kuzeyinde 500 milyar dolarlık bir yatırımla kurulması planlanan devasa ekonomik bölge olmak üzere, Prens'e ait 2030 vizyonunun hayata geçmesi için küresel yatırımcıların ikna edilmesi, bunun için de böyle bir ilimli mesajın verilmesi gerekiyordu. Son bir faktör olarak şunu söyleyebiliriz ki Trump öncülüğünde kurulmak istenen ve İsrail tarafından da desteklenen Suudî-BAE-Bahreyn-Mısır bölgesel ittifakının manevi altyapısında "ilimli bir İslam" özün bulunması kaçınılmazdı ve bu ihtiyaca cevap verilmiş oldu.

Prens Bin Selman, henüz veliaht makamında olmasına rağmen an itibarıyla ülkesinin siyaseten en güçlü aktörü. Fakat genç, tecrübesiz oluşu ve hırsları, Suudî ülkesinin tecrübeli siyasetçilerini ve âkillilerini mutlaka rahatsız ediyor. Bugün arkasında olan Batılı (BAE desteğini de buna ekleyebiliriz) dış destek çeşitli sebeplerle eğer zayıflarsa, elindeki güç de aynı oranda zayıflayacaktır. Herkes sanki onun daha büyük hatalar yapmasını bekliyor. Teamüllere pek uygun olmayan bir tarzda tahta giden yolda önü açılan Prens için en muhtemel kırılma noktası, kraliyet ailesi içinde kendisine alternatif adayların çıkması ve bunun bir taht kavgasına yol açmasıdır.

2000'li yılların başında ABD'de bir proje olarak dizayn edilip kavramsallaştırılan ilimli İslam, aslında Suudi Arabistan için

1 Suudi Arabistan Veliaht Prensi Muhammed bin Selman'ın, ülkelerinin "tüm dinlere ve dünyaya açık olan ilimli bir İslam ülkesine dönecekleri ve aşırıcılığı yok edecekleri" çıkışı dünya basınında geniş bir yankı uyandırdı. Veliaht'ın bu söylemini nasıl değerlendiriyorsunuz?

2 Veliaht bu konuda karar verme yetkisine haiz mi? Bu, Suud içerisinde nasıl bir karşılık bulur ve kimler nasıl muhalefet eder?

3 "İlimli İslam", Suudi Arabistan için ne ifade ediyor? Suud'un seküler projesiyle örtüşen bu adımlar ile ilimli laikliğin hedeflendiği sonucuna varmak mümkün mü?

4 Açılımın geleceğine dair neleri öngörüyorsunuz?

5 Yemen'den Suudi Arabistan'ın başkentine başarısız bir füze denemesi gerçekleşti. Ardından Veliaht'ın talimatıyla bir yolsuzluk operasyonu başladı ve birçok prens, bakan ve eski bakan gözetimine alındı. Aralarında bir bağlantı var mı ya da genel olarak bu gelişmeleri nasıl değerlendiriyorsunuz?

6 Tüm bu gelişmelere karşı Türkiye'nin duruşu nedir ve nasıl olmalıdır?

çok bir şey ifade etmiyor. Din-hukuk ayrımını öngören, dinî ve mezhebî çoğulculuğu savunan böyle bir laik-seküler projenin, Suudi Arabistan'ın 250 yıllık siyasî ruhuyla yani Vehhâbilik'le hiçbir biçimde uyummadığını görebiliriz. Bin Selman'ın sözünü ettiği ılımlılık, birtakım makayajlardan ibaret kalacaktır ve ancak Vehhâbilik'in katılığını yumuşatacağıdır. Suudî kadınların son haftalarda elde ettiği bazı haklar bu neviden verilen tavizlerdir.

Müesses Vehhâbî nizam değişmedikçe bir itidal, ılımlılık ve orta yolculuktan söz etmek mümkün değil. İlimli İslam'ın bir gereği olarak cesur demokratik açılımlar yapamayacaksa, mezhebî bir çoğulculuğa -örneğin okul müfredatlarında- geçemeyecekse, ülkedeki Şii azınlığa temel insanî haklarını veremeyecekse o zaman bu sözün bir karşılığı olmayacaktır. Söylediğim gibi göstermelik "*dinî rötuşlardan*" ibaret kalacaktır yapılanlar. Aksi pek mümkün değil. Zira o zaman ortada ne Suudî rejimi kalır ne de Vehhâbilik. Bu ideolojinin aynı zamanda Suudîlerin dış politikadaki ince gücü olduğunu unutmamak gerekir.

Arada bir bağlantı yok şüphesiz. Fakat şöyle bir sembolik bağ kurabiliriz: 2015'in başından itibaren savunma bakanı olan Bin Selman'ın da büyük inisiyatifinin olduğu Yemen savaşına Suudi Arabistan'ın doğrudan müdahil olması, bugün gelinen noktada bir başarısızlık hikâyesidir. Husilerin bir İran yapımı füze-yi Yemen'den ateşlemeleri ve bunun Riyad'a kadar ulaşabilmiş olması bu başarısızlığın teyididir. Kral olmaya hazırlanan Bin Selman'ın bu olaydan birkaç saat sonra birçok prens ve bakanı tutuklaması enteresan bir tesadüf olmuştur. Kamuoyunda "*kraliyet içi darbe*" olarak anlaşılan bu tutuklamalar, Bin Selman'ın önündeki potansiyel engelleri yolsuzlukla mücadele kisvesi altında ortadan kaldırma girişimidir.

Şüphesiz Türkiye, Suudi Arabistan'ın makul bir siyasî iklim içinde devam etmesini isteyecektir. Zira bu rejim, İran'ın "*Şiiciliği*" ile karşılıklı olarak İslam dünyasındaki çatışmaları azdıran bir karaktere sahiptir. Bin Selman doğrudan bunu kastetmemiş olabilir ama bir emperyalist proje olan ılımlı İslam, ne Suudîlere bir fayda sağlayacak ne de Orta Doğu'nun sorunlarına bir çare olacaktır. Bilakis kutuplaşmayı artıracaktır. Özellikle ekonomik alanda gerçekleştireceği iş birlikleri ile Türkiye, Suudi Arabistan'la ilişkilerini geliştirmeli, bölgeye ve halklarına hiçbir şekilde yaramayacak kuşkulu ittifakların oluşmaması için tüm diplomatik yolları denemelidir. Bu süreçte, gittikçe eli kuvvetlenen ve belki çok uzun yıllar Suudî ülkesine hükmetmesi beklenen Bin Selman'ın Türkiye'yi dünyadaki tarihsel ve güncel önemiyle birlikte dolaysız şekilde ve hakkıyla tanıyıp anlaması için yapılacak birçok şey bulunmaktadır.

DOÇ. DR. TALHA KÖSE

İbn Haldun Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı

Veliaht'ın söylemi rejimin temel ideolojisi olan Vehhâbî Selefizmin terk edilerek daha makul ve diğer din ve İslam yorumlarına müsahahalı bir anlayışa geçileceği vaadini içeriyor. Suud tarafından uluslararası arenada yayılmaya çalışılan Vehhâbilik anlayışını da artık desteklemekten vazgeçecekler.

Ülkede halk tabanlı bir meşruiyet arayışı var. Bu bağlamda belli alandaki özgürlüklerin kapsamı genişletilip, parlamento mekanizması da gündeme gelebilir. Kadınların sisteme entegrasyonu da önemli. Meşruiyetini halka rant dağıtarak sağlayan karmaşık kraliyet ailesi sisteminden; halktan vergi toplayıp, asker de çağırabilecek başka bir sisteme geçiş arayışı var. Petrol fiyatlarının ve Suud'un askerî harcamalarının bu düzeyde arttığı bir sistemde eski meşruiyet sistemi devam ettirilemezdi. Bu nedenle çok daha geniş bir dönüşümden bahsedebiliriz.

İlimli laiklik anlayışı Suud açısından mümkün görünmüyor ancak Selefileri desteklememek ve bu yaklaşımla fikrî mücadele konusunda kendi din adamlarının devreye sokulmaya çalışılması gündeme gelebilir. Yani bu aslında radikalizmin kökeninin Suud'dan kaynaklandığını ve 11 Eylül saldırılarının Suud'a yakın bir ideolojik yaklaşımdan kaynaklandığına dair tespiti dayanan bir değişiklik. Rejimin meşruiyetini sağlayan Vehhâbî âlimlere de çekidüzen verme çabası var. Körfezin belki de en muhafazakâr ve değişime kapalı rejimi açısından devam etmekte olan süreç siyasî gücün merkezde konsantrasyonu, maddî kaynakların daha kontrol edilebilir hâle getiril-

mesini içeriyor. Böylece rejimin kırılabilirlikleri ve belirsizlikleri giderilmeye çalışılıyor. ABD, İran karşısında daha etkili bir koalisyon oluşturabilmek için, Arap milliyetçiliğine daha yakın ve daha makul Sünnilik anlayışına dayanan bir ideolojik çerçeve oluşturmaya çalışıyor. Suud'un mevcut din anlayışı diğer Sünnî yaklaşımlarını dışlayan ve ötekileştiren bir tarza sahip. Bu yaklaşım daha geniş kapsamlı bir Sünnî bloğun oluşmasına imkân sağlamıyor. ABD, 11 Eylül sonrası Şii hilâli oluşturarak, saldırıların faili gördüğü Sünnîleri çevrelemek istedi. Şimdi de daha entegre bir Sünnî blok ile İran'ı çevrelemeye çalışıyor.

Açılımların hayata geçirilmesi oldukça sıkıntılı oldu. Suud yıllardır bu ideolojinin yayılması için milyarlarca dolar para harcadı. Dinî ve siyasî hareketlere destek verdi, yüzbinlerce yabancı öğrenciyi bu çerçeveye göre eğitti. Şimdi bütün bu birikimi yok saymak çok kolay olmayacak. Toplumsal düzlemde de bir tepki oluşabilir. Suud ailesi ve eliti de bu konuda bir direniş sergileyebilir. Açılımların geleceğinin tamamen Suud inisiyatifinde gelişebileceği kanaatinde değilim. Böylesi bir değişim talebi içten gelen bir talep olmaktan ziyade daha çok ABD ile Suud arasında varılan bir mutabakat çerçevesinde hayata geçmektedir. ABD, muhtemelen Suud'dan ılımlı Sünnî hareketleri destekleme ve İran karşısında bir blok oluşturma karşılığında güvenlik garantileri vermeyi taahhüt etmiştir. Ancak İran ile Suud'un askerî olarak doğrudan karşı karşıya geldiği bir ortamda ABD'nin oynayacağı rol tam olarak net değildir. Suud'lu yetkililerin de böylesi bir durumda ABD'ye tam olarak güvendikleri kanaatinde değilim. Her halükârda, İslam dünyasının kalbinde gelişebilecek bu tarz bir çatışma kaygı vericidir.

Suudi Arabistan'da son dönemde de devam etmekte olan ve bazı prens ve önemli varlığa sahip olan iş adamlarının gözaltına alınması ile gündeme gelen kriz, ılımlı İslam'a geçiş söylemi ile yan yana düşünüldüğünde Suudi Arabistan'da daha geniş kapsamlı bir siyasî dönüşümün bir göstergesi olarak okunabilir. Bu dönüşüm siyasî gücün ve maddî kaynakların merkezileşmesi ve karmaşık kraliyet güç aktarımı yapısını daha basit ve tahmin edilebilir bir hâle getirmenin yansıması olarak okunmalı. Veliaht Prens Muhammed bin Selman bu konuda ABD'den aldığı destekle de birlikte ciddi bir risk aldı ve hanedan içerisinde merkezileşme çabasına girdi. Bu çok riskli ve karşı blogunu da oluşturabilecek bir adım. Lübnan Başbakanı Saad Hariri'nin Suudi Arabistan'a gitmesi ve ardından can güvenliği nedeniyle görevinden istifa ettiğini açıklaması önemli bir siyasî gelişmeydi. Burada doğrudan Hizbullah, İran ve bu iki aktörün Lübnan ve Suriye'deki etkisi hedef alındı. Ekim ayı sonunda Irak Başbakanı Haydar el Abadi'nin Riyad'a giderek Suudi Arabistan'da temaslarda bulunması, uzun yıllardır Tahran etkisinde bulunan Irak Merkezi Hükümeti açısından önemli bir gelişmeydi. Suud-İsrail ilişkilerini geliştirmeye yönelik olarak son dönemde yoğunlaşan çabalarla bir arada düşünüldüğünde İran'ı dengelemeye yönelik Suud liderliğinde güçlü bir ittifak arayışının hayata geçirilmeye çalışıldığı belirginleşmekte. Ardından Yemen'den Suudi Arabistan'ın başkentine yönelik olarak yapılan füze saldırısı yapıldı. Bütün bu hamleler İran'ın bölgedeki etkisini sınırlandırmaya yönelik askerî bir ittifakın da hayata geçirilmeye çalışıldığı görülmekte. Bu ittifak başarılı olabilirse, yakın bir zamanda bölgesel bir savaşa sürüklenme ihtimali var. Suudi Arabistan, son yıllardaki askerî harcamaları ile böylesi bir savaşa hazırlık yaptığı izlenimi uyandırmakta. Ancak Suudi Arabistan'ın en büyük zaafı kendi içindeki kırılabilirliklerdir.

Türkiye, bu gerilimde taraf olmak yerine kendi güvenlik çıkarlarına odaklanmalı ve elinden geliyorsa arabulucu rolünü üstlenmelidir. Türkiye, Suud'daki ılımlılaştırma hareketini ihtiyatlı bir iyimserlikle karşılamalı ve bu konuda yetkililerle temastan kaçınmamalıdır. Sonuçta İslam dünyasının büyük bir kesimini oluşturan Sünnî dünyada meydana gelecek değişimler Türkiye'yi de etkileyecek. Bu dönüşümün çatışmalı bir şekilde seyretmemesi için Türkiye, elinden gelen arabuluculuğu yapmalıdır. Aynı zamanda bu dalganın Türkiye karşıtı bir Arap milliyetçiliğini tetiklememesi için de ön alıcı adımlar atmalıdır. Türkiye, bu süreci çok yakından takip etmek durumundadır.

